

DREPTUL ÎN CONCEPȚIA LUI DIMITRIE GUSTI

ION VLĂDUȚ

Studiul atent al vieții și operei lui Dimitrie Gusti ne relevă cu pregnanță importanța pe care fondatorul Școlii Sociologice de la București a acordat-o problemelor juridice, mai întâi ca student, apoi ca profesor și, nu în ultimul rând, ca cercetător asiduu al realității sociale românești sub forma monografiilor sociologice. În întreaga sa operă, atât în teoria realității sociale, cât și în cercetările monografice întreprinse asupra unităților sociale (investigații realizate, în cea mai mare parte, asupra satului românesc), D. Gusti abordează problemele dreptului din unghiul de vedere al sociologiei, al „științei realității sociale”, cum o definea el.

Concepția sociologică gustiană asupra dreptului o putem contura prin câteva dintre ideile sale fundamentale asupra acestui fenomen social: dreptul se prezintă ca un aspect al vieții sociale; „dreptul viu” reprezintă „dreptul existent efectiv în cadrul unui grup social”; dreptul are „un vădit caracter social”, chiar „mai evident” decât al moralei; dreptul evoluează o dată cu „civilizația și cultura, cu regimul politic și cu concepția noastră despre societate și morală”; dreptul se află în strânse raporturi cu morala și politica; ideea de „dreptate legală” etc.

DREPTUL - ASPECT AL VIEȚII SOCIALE

În concepția lui D. Gusti, societatea umană fiind conviețuitoare, adică „vieți și activități puse în comun și duse laolaltă, nu un organism încheșat prin unitatea lui anatomică și fiziologică, nu poate dăinui fără reglementare, fără câteva principii oricât de rudimentare, care să fixeze fiecărui individ drepturile pe care le are și datoriile pe care trebuie să le respecte în comunitate”¹. De aceea, în afară de activitatea economică și cea spirituală, „activități constitutive” absolut obligatorii menținerii sale, societatea, pentru a-și asigura o funcționare optimă, trebuie să desfășoare și o seamă de „activități regulative”, prin care să stabilească anumite reguli de conviețuire, precizând drepturile și îndatoririle fiecăruia, organizând viața în comun a oamenilor. După opinia lui D. Gusti, aceste „activități regulative” cuprind

¹ D. Gusti, T. Herseni, *Elemente de sociologie cu aplicări la cunoașterea țării și a neamului nostru*, Manual pentru clasa a VIII-a secundară, Ediția a VIII-a (revizută), Edit. Cartea Românească, București, 1943, p. 225-226. Deși realizat în colaborare cu Traian Herseni, în cuprinsul acestui manual se identifică cu ușurință prezența ideilor de factură juridică din celelalte scrieri ale lui D. Gusti. Considerăm că această stare de fapt ne îndreptățește ca, în prezentarea problemelor teoretice referitoare la drept, să-i atribuim lui D. Gusti paternitatea ideilor de această natură cuprinse în manual citat.

activitățile etico-juridice (care au drept scop fixarea și respectarea regulilor de viață în comun) și activitățile politice (care privesc organizarea și reforma societății)².

Studiul istoriei universale și cercetările de etnologie comparată au demonstrat că toate formele de viață sunt însoțite de reguli de conduită, concentrate, fie într-un obicei primitiv, fie într-o normă juridică³. „Principiile juridice și organizația politică, constata D. Gusti, sunt cele două elemente indispensabile ale unei vieți sociale și care o fac să se mențină în spațiu și să aibă continuitate în timp”⁴. Constatăm că manifestările etico-juridice, în esență activități sociale de natură normativă, formează, alături de celelalte tipuri de manifestări (spirituale, economice și politice), „partea constitutivă a fiecărei unități de voință în special, a socialului în general”⁵; altfel spus, reprezintă „forme cristalizate ale voinței”. Într-o exprimare plastică, deosebit de reușită, referitoare la cele patru tipuri de activități pe care savantul român le identifică în structura internă a unei unități sociale, acesta le aseamănă cu „fructele coapte... ale aceluiași pom (viața socială), crescut el însuși dintr-o sămânță (voința socială)”⁶. Referindu-se la manifestările juridice specifice unei unități sociale cum este satul, D. Gusti are în vedere: „dreptul civil și dreptul penal sub forma lor mai nouă de drept pozitiv și sub forma străveche, dar încă atât de vie și de interesantă, a dreptului viu obișnuielnic sau obiceiului pământului... situația juridică a familiei: căsătoria, drepturile tatălui, situația femeii și a copiilor, înfierile, situația copiilor nelegitimi etc.... problema bunurilor, dreptul de proprietate, de folosință, servituțile și transmiterea bunurilor prin contracte, donație, înzestrări și moșteniri... toate infracțiunile, contravenții, delictе și crime... cauzele de natură socială, economică, politică etc. ale diverselor fenomene care țin de domeniul dreptului”⁷.

În ceea ce privește raporturile dintre manifestările economice, spirituale, juridice și politice, D. Gusti considera că „aceste categorii se afirmă și se dezvoltă paralel, ele stau adică într-un raport de corelație între ele, adică nu se poate privi vreuna din aceste patru categorii drept cauză ori efect al vreunei alte categorii, ci fiecare trebuie privită ca o necesitate de existență pentru fiecare dintre ele”⁸. În acest context, manifestările sufletești și economice sunt categorii constitutive ale unităților sociale, în timp ce manifestările politice și juridice trebuie privite ca activități ce au rolul de a menține unitatea socială prin organizarea manifestărilor sufletești și a celor economice. Așa, bunăoară, proprietatea, unul dintre cele mai însemnate fenomene sociale, nu este altceva decât un fenomen sufletesc, economic, juridic și politic în același timp: sufletesc – reprezentat de „dorința intensivă și zbuțuită a unei

² Idem, p. 226.

³ D. Gusti, *Individ, societate și stat în Constituție*, în D. Gusti, „Opere”, vol. IV, Edit. Academiei, București, 1970, p. 63.

⁴ *Ibidem*.

⁵ D. Gusti, *Științele sociale, sociologia, politica și etica în interdependența lor unitară*, în D. Gusti, „Opere”, vol. II, Edit. Academiei, București, 1969, p. 29.

⁶ *Ibidem*.

⁷ D. Gusti, „Monografia sociologică” (comunicare făcută în ședința din 15 martie 1945 la Academia Română), în D. Gusti, „Opere”, vol. I, Edit. Academiei, București, 1968, p. 434.

⁸ D. Gusti, *Despre natura vieții sociale*, în D. Gusti, „Opere”, vol. I, Edit. Academiei, București, 1968, p. 229.

personalității de a-și avea proprietatea sa”; economic-concretizat în existența „unei nevoi pur economice”; juridic și politic – dat de normele politice și juridice care „garantează și organizează dreptul de proprietate”⁹. Astfel, de pe pozițiile „realismului sociologic” care a caracterizat întreaga sa operă, D. Gusti consideră că: „Dreptul nu este decât un aspect al vieții sociale... de aceea știința dreptului este o știință socială, și nu pur formal-tehnică”¹⁰.

„DREPTUL VIU”

Referindu-se la ideea promovată de școala dreptului liber (Julius H. Kirchmann, Hermann Kantorowicz, Eugen Ehrlich) potrivit căreia pe lângă dreptul statal (staadtlisches Recht) există un „drept liber”, independent de stat și superior dreptului statal, D. Gusti considera că „acest drept viu este demult cunoscut ca drept obișnuielnic (Gewohnheits recht), ca un „obicei al pământului”¹¹. Totodată, eminentul student român credea de cuviință că sfera „dreptului viu” putea fi îmbogățită, socotind că „în cadrul dreptului liber ar fi trebuit să intre și dreptul internațional, care, după cum se știe, cuprinde tratate încheiate pentru eternitate și care totuși nu durau decât câțiva ani, așa că propriu-zis nu există decât un drept internațional «liber», de astăzi până mâine”¹².

„Dreptul viu”, considera mai târziu D. Gusti, cristalizează experiența juridică de veacuri a fiecărei națiuni și dăinuie „după necesitate, cerut de viață; împotriva dreptului suprapus arbitrar”¹³. În această ipostază, „dreptul viu” („dreptul obișnuielnic”) trebuie să reprezinte cu necesitate unul din izvoarele dreptului național¹⁴. În caz contrar, vom asista la „spectacolul curios al diferenței unui drept al legilor scrise și al tribunalelor oficiale, de dreptul viu al obiceiurilor și al comunităților locale”¹⁵, la apariția unei construcții juridice arbitrare. De aceea, atât dreptul, cât și politica, susținea D. Gusti, nu pot fi „marfă de import, ci expresii ale realității naționale”¹⁶.

Mai târziu, teoria și metoda de cercetare a „dreptului viu”, promovate de remarcabilul jurist și profesor de drept roman al Universității din Cernăuți, austriacul Eugen Ehrlich, aveau să găsească „deosebit de mare rezonanță printre reprezentanții Școlii Sociologice de la București, care, prin monografiile sociologice întreprinse într-un număr de sate românești, au reușit să surprindă numeroase aspecte privitoare la „dreptul viu”, la „obiceiurile juridice locale încă în vigoare” în acele timpuri. Unul dintre ele era „obiceiul juridic atât de răspândit în toată țara, ca feciorul cel mic să moștenească gospodăria bătrânească și deci «să se însoare în casă», obicei care, în ansamblul vieții sătești, apare ca un sistem de asigurare a părinților în caz de

⁹ *Idem*, p. 230.

¹⁰ D. Gusti, *Individ...*, *Op.cit.*, p. 63.

¹¹ D. Gusti, *Fragmente autobiografice. Autosociologia unei vieți* în D. Gusti, „Opere”, vol. V, Edit. Academiei, București, 1971, p. 197.

¹² *Ibidem*.

¹³ D. Gusti, *Știința națiunii*, în D. Gusti, „Opere”, vol. I, Edit. Academiei, București, 1968, p. 501-502.

¹⁴ *Idem*, p. 500.

¹⁵ *Idem*, p. 501.

¹⁶ *Idem*, p. 500.

bătrânețe, moștenitorul casei fiind obligat în schimbul acestui avantaj să aibă grijă de ei”¹⁷. D. Gusti considera că „numai prin aceste cercetări, în plină realitate socială, se pot găsi adevăratele elemente ale dreptului viu”¹⁸. Acest crez, sociologul român și l-a pus întocmai în aplicare în investigațiile monografice pe care le-a inițiat și condus timp de peste două decenii în România.

Pe baza rezultatelor cercetărilor de teren pe care le-a întreprins și sub presiunea faptelor sociale, spre sfârșitul carierei sale (1939), D. Gusti își va amenda concepția inițială asupra „dreptului viu”, definind acest complex fenomen al vieții juridice ca „dreptul existent efectiv în cadrul unui grup social și care cuprinde în măsuri diferite, legea scrisă, legea pământului și chiar creația populară...”¹⁹. Înțelegând „dreptul viu” ca „dreptul existent efectiv în cadrul unui grup social”, savantul român extinde sfera de cuprindere a acestuia, adăugând, alături de „dreptul obișnuielnic”, „legea scrisă”, mai precis „legea scrisă efectivă”. Se observă cu ușurință faptul că în concepția lui D. Gusti „dreptul viu”, o dată ce cuprinde „legea scrisă” în măsura în care ea este efectivă în cadrul grupului social, nu se mai opune dreptului statal; fenomenele juridice efective generate de „legea scrisă” coabitând cu cele cărora le dă naștere „legea pământului”. Prin faptul că include în „dreptul viu”, „legea scrisă”, sociologul român depășește atât concepția lui Hermann Kantorowicz, care vorbea despre un drept „independent de dreptul statal”, cât și pe aceea a lui Eugen Ehrlich care, după cum aprecia Georges Gurvitch, exagera importanța dreptului extrastatal în dauna celui statal²⁰. Această nouă viziune a lui D. Gusti asupra „dreptului viu” o regăsim și în indicațiile sale metodologice privind cercetarea vieții satului. Potrivit opiniei sale, investigarea vieții juridice a satului trebuie să surprindă „dreptul civil și dreptul penal sub forma lor mai nouă de drept pozitiv și sub forma străveche, dar încă atât de vie și de interesantă, a dreptului viu obișnuielnic sau obiceiului pământului”²¹. Astfel, de-a lungul timpului, în concepția lui D. Gusti asupra „dreptului viu” se observă o distanțare semnificativă de ideile lui H. Kantorowicz și E. Ehrlich care l-au influențat inițial.

CARACTERUL SOCIAL AL DREPTULUI

Fenomenele juridice, morale, economice, artistice, religioase, științifice, născându-se în societate și pentru societate sunt fenomene sociale²². Astfel, dreptul, înțeles ca ansamblul manifestărilor juridice, după cum susține părintele Școlii Sociologice de la București, are „un caracter vădit social”²³.

¹⁷D. Gusti, *Problema sociologiei*, în D. Gusti, „Opere”, vol. I, Ed.cit., p. 434.

¹⁸D. Gusti, *Fragmente...*, în *Op.cit.*, p. 198.

¹⁹D. Gusti, *Problema sociologiei*, în *Op.cit.*, p. 403.

²⁰Georges Gurvitch, *Problèmes de sociologie du droit*, în „Traité de sociologie”. Tome second, publié sous la direction de Georges Gurvitch, Presses Universitaires de France, 1960, p. 186-187.

²¹D. Gusti, *Monografia sociologică*, în *Op.cit.*, p. 434.

²²D. Gusti, *Principiile unui sistem de sociologie, etică și politică*, în D. Gusti, „Opere”, vol. I, Ed.cit., p. 225.

²³D. Gusti, T. Herseni, *Op.cit.*, p. 226.

În primul rând, dreptul are un caracter social prin propria sa origine; el „nu poate izvorî decât din societate”²⁴. Fiind un produs al vieții sociale și dezvoltându-se numai în cadrul acesteia, în afara societății dreptul nu are nici un sens. El își află originea în obiceiul juridic, în moravurile societății și în concepția națională despre dreptate și morală. Dreptul cristalizează experiența juridică de veacuri a fiecărei națiuni și regulile esențiale de morală, care se găsesc difuzate în trăirea și deprinderile de viață ale fiecărui popor. Dacă nu se întâmplă așa, avertiza D. Gusti, apare fenomenul de diferențiere a unui drept al legilor scrise și al tribunalelor oficiale, de dreptul viu al obiceiurilor și al comunităților locale, de acel drept care dăinuiește după nevoi, este cerut de viață și se manifestă ” împotriva dreptului suprapus arbitrar”²⁵.

În al doilea rând, dreptul este social prin modul său de funcționare. Niciodată dreptul, ca manifestare formală de natură regulativă, nu se poate îndepărta „fără primejdii de conținutul vieții sociale, de manifestările economice și spirituale”²⁶ ale unei societăți, fără riscul de a-și pierde fundamentul solid al vieții reale, concrete a oamenilor. În caz contrar, toate construcțiile legislative clădite într-o țară, fără a ține seama de necesitatea consolidării fundamentului cultural și economic al poporului respectiv, vor fi construcții artificiale incapabile să-și atingă finalitatea scontată. „În zadar, scria D. Gusti, se întocmesc legile cele mai perfecte de pe lume dacă nu se întărește fundamentul economic și cultural al vieții sociale și naționale”²⁷. De asemenea, o dată cu realizarea unei noi structuri economice și sociale, pentru buna funcționare a mecanismului juridic este necesar să se formeze și o nouă mentalitate a poporului, o conștiință națională în acord cu spiritul timpului. Se impune acest lucru deoarece „forța istoriei sociale este mai mare decât cele mai rafinate construcții juridice și că fiecare epocă nu poate realiza nimic durabil și nimic mai mult decât ce corespunde conștiinței generale a timpului”²⁸. D. Gusti surprindea caracterul social al dreptului și în mecanismul de funcționare a dreptului internațional public. Astfel, el scotea în evidență marele merit al experienței Societății Națiunilor de a fi demonstrat că cele mai bune lucrări ale juriștilor, tribunalele de arbitraj cele mai imparțiale, jurisprudența cea mai chibzuită, „nu pot să realizeze nimic trainic dacă baza socială și economică a națiunilor nu corespunde edificiului politic și juridic pe care vrem să-l construim în mod pașnic”²⁹.

Apoi, dreptul este social și pentru că buna sa funcționare în societate impune recurgerea la forța publică, adică, în ultimă analiză, pentru a fi efectiv el apelează tot la societate. D. Gusti constată că, fără a se ține seama de modul de manifestare a dreptului în societate, fără a lua în calcul esența sa socială, s-a crezut multă vreme în puterea nelimitată a legilor, însă această putere extraordinară conferită legilor s-a dovedit a fi dezastruoasă în plan social. „Fără îndoială, arăta autorul, că și factorii

²⁴ *Idem*, p. 235.

²⁵ D. Gusti, *Știința națiunii*, în *Op.cit.*, p. 500-501.

²⁶ *Idem*, p. 500.

²⁷ D. Gusti, *Politica școlară în statul cultural*, în D. Gusti, „Opere”, vol. III, Edit. Academiei, București, 1970, p. 212.

²⁸ D. Gusti, *Societatea Națiunilor*, în D. Gusti, „Opere”, vol. IV, Edit. Academiei, București, 1970, p. 171.

²⁹ D. Gusti, *Spre o concepție realistă și științifică a păcii*, în D. Gusti, „Opere”, vol. IV, *Ed.cit.*, p. 268.

juridici și politici pot avea inițiativa unor transformări și chiar trebuie întrebuințați în această privință, dar ei nu pot trece peste realitatea națională, peste putințele și aspirațiile firești, originale, structurale, pe care le deține o națiune”³⁰.

Dreptul este social, în sfârșit, ca scop, ca menire, ca funcție, prin faptul că el reglementează conduita oamenilor dintr-o societate pentru buna funcționare a acesteia. El îndeplinește o funcție „organizatoric regulativă”; raporturile juridice, indispensabile pentru societate asigurând funcționarea normală a vieții sociale. În aceste condiții, după opinia lui D. Gusti, „dreptul este principiul de direcție, de coeziune socială; el dă societății caracterul de definit și de coerență”³¹.

Caracterul social al dreptului reiese, după cum constată D. Gusti, și din evoluția lui istorică, din faptul că el s-a schimbat o dată cu societatea, din modul lui de manifestare în raport cu morala și politica, precum și din ipostaza „dreptului viu” pe care acesta o dobândește în planul realității sociale.

EVOLUȚIA DREPTULUI

Dreptul, ca orice fenomen social, se află în evoluție, în continuă schimbare, transformare. Analizând manifestările fenomenului juridic de-a lungul timpului, D. Gusti făcea o serie de constatări interesante cu privire la evoluția dreptului în cadrul societății. Astfel, surprinzând condiționarea socială a fenomenelor juridice, sociologul român observa că dreptul „nu are o evoluție independentă”, ci una strâns legată de schimbările ce se produc în „societatea întreagă”. „Dreptul, nota el, evoluează astfel o dată cu civilizația și cultura, cu regimul politic și cu concepțiile noastre despre societate și morală”³². De asemenea, el constata că în decursul timpului s-a extins sfera dreptului contractual în dauna dreptului penal, sancțiunile căpătând tot mai mult un caracter reparativ în dreptul civil și unul educativ în dreptul penal. „Sancțiunile de altădată, aprecia D. Gusti, par conștiinței moderne cruzimi care nu mai pot fi tolerate. Scopul pedepselor e să repare răul în materie civilă sau comercială (adică cel păgubit să fie despăgubit), iar în materie criminală să îndrepte pe făptuitor, să-l facă demn să trăiască din nou în societate, să fie adică reeducat”³³.

Tot cu privire la evoluția dreptului, D. Gusti, analizând preocupările societății pentru a se apăra de acțiunile criminale, de „distrugătorii de valori sociale”, cum îi numea el pe criminali, observa că „în locul dreptului penal, spre oroarea juriștilor formalști, așa-zisi clasici, s-a ivit o știință nouă, criminalistica, care nu măsoară gradul crimei, ci gradul în care se afla și de ce se afla criminalul când a comis crima”³⁴. Desigur, aici există o exagerare a lui Gusti, pentru că nu „în locul” dreptului penal și-a făcut loc noua știință, criminologia (impropriu denumită de autor „criminalistică”), ci „în conexiune” cu acesta.

³⁰D. Gusti, *Știința națiunii*, în *Op.cit.*, p. 500.

³¹D. Gusti, *Individ...*, *Op.cit.*, p. 63.

³²D. Gusti, T. Hersen, *Op.cit.*, p. 239.

³³*Ibidem*.

³⁴D. Gusti, *Fragmente autobiografice...*, în *Op.cit.*, p. 212.

D. Gusti considera că înnoirile dreptului nu sunt întâmplătoare, arbitrare, ci își află sorgintea în studiul „dreptului viu”. „În ceea ce privește dreptul civil, cel penal și cel administrativ, nota el, pare firesc să le vedem înnoindu-se datorită studierii a ceea ce se numește «dreptul viu»³⁵.

Savantul român aprecia, de asemenea, că datorită transformărilor evolutive ale categoriilor economice, sufletești și politice devine necesară și o nouă ordine juridică. Astfel, o nouă conștiință, o nouă repartitie a muncii și a bogăției, cu alte cuvinte o schimbare a manifestărilor economice și spirituale va trebui consolidată prin transformarea regimului politic și a sistemului de drept. „Așa, bunăoară, exemplifica D. Gusti, știința juridică contemporană, aplicând o metodă de adaptare a ordinii juridice la starea reală a societății, a ajuns la formula reformatoare a socializării dreptului, adică a lărgirii cât mai mare a sferei de drept obiectiv și subiectiv, de la bărbat la femeie, de la tată la copil, de la bogat la sărac, de la cel ce posedă la simplul salariat ș.a.m.d., aducând modificări juridice profunde instituțiilor, ca familia, proprietatea, sistemul obligațiilor ș.a.m.d.”³⁶.

Întotdeauna noile realități economice și spirituale preconizate de o reformă socială, concluziona el, „se consolidează printr-o anumită organizație politică și printr-o nouă ordine de drept, care amândouă se îmbină, culminând în activitatea legislativă”³⁷.

RAPORTURILE DINTRE DREPT ȘI MORALĂ

În etapele primare ale societății umane, observa D. Gusti, morala și dreptul se confundau adeseori între ele și deopotrivă cu alte fenomene sociale. La origine, fenomenele juridice și cele morale se aflau cuprinse în religie; interdicțiile religioase, tabuurile fiind cele dintâi reguli de conduită sancționate în societate. Dar, nici în zilele noastre diferențierea lor nu este completă³⁸. El considera că între morală și drept există atât asemănări, cât și deosebiri. Morala și dreptul se aseamănă prin faptul că amândouă cuprind atât o obligație, cât și o sancțiune. Dar ele se deosebesc prin aceea că „obligația morală ține de conștiință și de credință, iar sancțiunea vine de la opinia publică; obligația juridică este expresă, fixată de lege și sancționată exterior cu ajutorul forței publice în chip fizic (închisoare, amendă etc.)”³⁹. Cu toate aceste deosebiri, analizând cele două fenomene în profunzimea lor, el constata că obligația juridică nu este întotdeauna inserată în legi exprese, că, uneori, ea se află cuprinsă în „obiceiul juridic” sau „obiceiul pământului”, ca și obligația morală, pe care, de regulă, o găsim prescrisă de obiceiuri. Aceeași analiză aprofundată îi releva, de asemenea, faptul că, nu de puține ori, și sancțiunea morală poate îmbrăca forma sancțiunii fizice

³⁵ D. Gusti, *Introducere la monografia sociologică a unui sat românesc* (Introducere scrisă de D. Gusti la monografia *Nerej, un village d'une région archaïque*, elaborată sub conducerea lui H.H. Stahl), în D. Gusti, „Opere”, vol. I, Ed.cit., p. 403.

³⁶ D. Gusti, *Realitate, știință și reformă socială*, în D. Gusti, „Opere”, vol. II, Ed.cit., p. 21.

³⁷ *Idem*, p. 23.

³⁸ D. Gusti, T. Herseni, *Op.cit.*, p. 230.

³⁹ *Idem*, p. 228.

(spre exemplu, bătaia administrată de către public unei persoane care a încălcat o normă morală)⁴⁰. Deci, după cum lesne se observă, în concepția lui Gusti, deosebirile dintre drept și morală nu sunt radicale nici în ceea ce privește natura obligației, nici în ceea ce privește tipul de sancțiune. Putem spune că prin aceste considerații marele nostru savant a anticipat concepția exprimată de autorii francezi R. Pinto și M. Grawitz, care, în lucrarea lor *Méthodes des sciences sociales* (1969), considerau că normele juridice se disting de normele sociale nonjuridice prin anumite „diferențe de grad” și unele „diferențe specifice” (neutralitatea și globalitatea)⁴¹.

Deși deosebirile dintre drept și morală nu sunt radicale, sancțiunea juridică, opina D. Gusti, e dată de „organe anumite”, iar forța care îndeplinește constrângerea este „forța publică”, pe când sancțiunile morale sunt administrate de public, „adică de masa mare, neorganizată în instituție”⁴². Referindu-se la aplicarea sancțiunilor juridice, D. Gusti sublinia faptul că este suficient ca un cetățean să încalce legea pentru a fi luat cu forța, anchetat, judecat și condamnat de instanțele organizate și recunoscute de societate. În aceste condiții, ceea ce morala încearcă să realizeze prin convingere, prin persuasiune, dreptul impune prin forță. Este de reținut însă precizarea autorului potrivit căreia nu orice forță dă unui fapt caracterul de fapt juridic, pentru că, dacă cineva mai puternic face uz de forță în soluționarea unui conflict în care a fost implicat, el nu săvârșește un act juridic. „Forța, sublinia D. Gusti, trebuie să fie publică, organizată și recunoscută de societate. Totuși, nici aceasta nu formează dreptul. Forța este o ajutoare a dreptului, îi asigură numai funcționarea. Dreptul propriu-zis constă în lege, în regulile impuse de societate pentru normala ei funcționare”⁴³. Astfel, în domeniul moralei, constrângerea este difuză, pe când în domeniul dreptului, unde intervine întotdeauna o forță publică (judecător, poliție, jandarmi etc.) care aplică sancțiunea, constrângerea are un caracter organizat. După opinia lui D. Gusti, aceasta este deosebirea cea mai importantă dintre drept și morală⁴⁴.

Pornind de la aceste constatări, sociologul român considera că putem defini „dreptul ca totalitatea regulilor de conduită impuse de o societate și sancționate de forța publică, iar morala ca totalitatea regulilor de conduită impuse tot de societate, sancționate însă numai prin opinia publică”⁴⁵.

Un alt aspect al raporturilor dintre drept și morală se referă la sfera lor de cuprindere. După Gusti, sfera moralei cuprinde toate regulile de conduită impuse de societate. Dar, dintre acestea, unele, cum ar fi cele care condamnă omorul, tâlhăria, furtul etc., prezintă o importanță atât de mare pentru societate, încât sunt sancționate și prin forța publică, devenind astfel norme de drept. În aceste condiții, sfera de cuprindere a dreptului se află inclusă în sfera de cuprindere a moralei. Și în cazul analizei din perspectiva sferei de cuprindere a celor două fenomene sociale, după cum

⁴⁰*Ibidem*.

⁴¹R. Pinto, M. Grawitz, *Méthodes des sciences sociales*, Troisième Edition, Paris, Dalloz, 1969, p. 78-82.

⁴²D. Gusti, T. Herseni, *Op.cit.*, p. 228.

⁴³*Idem*, p. 235.

⁴⁴*Idem*, p. 228.

⁴⁵*Idem*, p. 228-229.

aprecia sociologul român, trăsătura care distinge dreptul de morală rămâne tot constrângerea prin forța publică. Pentru a nu exista dubii în ceea ce privește sferele de cuprindere ale celor două fenomene sociale, profesorul D. Gusti preciza că: „...întreg domeniul dreptului, întrucât se clădește pe ideea de dreptate, aparține de fapt și moralei...”⁴⁶. Aceasta înseamnă că dreptul este subordonat moralei, că el consacră obligațiile morale fundamentale, acele obligații fără de care o societate ar fi periclitată nu numai în buna ei funcționare, ci, chiar în propria ei existență. De aceea, dreptul înfățișează „morală minimă”, acea morală fără de care o societate nu poate să existe, să dureze. Faptul însuși că dreptul poate uneori să fie imoral, că anumite legi pot fi nedrepte, evidențiază, după savantul român, tocmai dependența dreptului de morală, posibilitatea ca întotdeauna o lege nedreaptă să fie condamnată în numele moralei. Iată că, în concepția lui D. Gusti, pe de o parte „dreptul cuprinde morală cea mai necesară, iar pe de altă parte, este subordonat moralei, întrucât este condamnat dacă se abate de la regulile ei”⁴⁷. Tocmai această relație, consideră D. Gusti, reprezintă „raportul real” dintre drept și morală.

RAPORTURILE DINTRE DREPT ȘI POLITICĂ

Referindu-se la cele două tipuri de „manifestări regulative” ale unităților sociale, dreptul și politica, D. Gusti constata că „faptul juridic stă în cea mai strânsă legătură cu acel politic”⁴⁸. Strânsa legătură dintre drept și politică, în calitatea lor de fenomene indispensabile vieții sociale, a fost surprinsă de fondatorul Școlii Sociologice de la București prin faptul că o serie de „formulări și cerințe pur politice”, cum ar fi spre exemplu, cele legate de proprietate (precum „amestecul statului în administrarea proprietății cetățeanului”, ori „impunerea exproprierii în interesul public”), își găsesc expresia în „formulări și legiuiri juridice”⁴⁹. „Există, nota în continuare D. Gusti, între putere și drept o interdependență; dreptul legiferează ...ca drept public momentele politice; în același timp, autoritățile exercită o forță de constrângere asupra momentelor spirituale, economice și juridice”⁵⁰.

În peisajul raporturilor dintre politică și drept, D. Gusti acorda o atenție deosebită statului, instituției politice fundamentale a societății. În acest context, el considera că statul este acela care, prin legislație, a creat... dreptul public..., iar comunitatea statelor, pe baza recunoașterii intereselor spirituale, economice și politice comune, a creat dreptul internațional public⁵¹.

Cu privire la raporturile dintre politică și drept, referindu-se la dreptul statelor dictatoriale, D. Gusti a avut meritul de a fi scos în evidență idei dintre cele mai valoroase. Astfel, el considera că statele dictatoriale, de tipul celui instaurat de Hitler

⁴⁶ *Idem*, p. 229.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ D. Gusti, *Despre natura vieții sociale*, în *Op.cit.*, p. 230.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ D. Gusti, *Științele sociale...*, în *Op.cit.*, p. 29.

⁵¹ D. Gusti, *Științele sociale...*, în *Op.cit.*, p. 35.

În Germania, ignoră „individul și societatea cu drepturile lor”, obligându-l pe individ să renunțe total la drepturile lui în favoarea dreptului „sfânt” al statului⁵². Pentru aceasta, un astfel de stat, întrebuințează forța ca mijloc de constrângere. În aceste condiții, cei care dețin forța „își arogă o situație privilegiată creând domnia privilegiatilor asupra supușilor, ei creează în același timp și o nouă formă de stat prin forță, prin ruperea cu dreptul existent și fără participarea celorlalți membri ai statului, care sunt simpli dominați; ei tind a crea o nouă stare „de ordine”, cu un nou drept, cu o nouă codificare⁵³. Experiența istoriei, continuă autorul, a demonstrat că de cele mai multe ori dictatura alunecă pe drumul despotismului, dând dispoziții capitale în mare grabă, fără să le preceadă, cel puțin *pro forma*, prin vreun decret lege; iar, în cazul că a dat un astfel de decret, acesta se publică numai în organul oficial, într-un singur exemplar, care se ține secret, astfel încât nimeni nu-l poate consulta⁵⁴. Dimitrie Gusti surprinde și faptul foarte interesant al instaurării dictaturii prin intermediul dreptului, ca o instituție conformă constituției, cum este cazul Romei, „când dictatorul primea puterea sa extraordinară printr-o corporație legală și pe timp limitat⁵⁵. De asemenea, D. Gusti constata faptul că deși toate dictaturile „încep prin a se proclama provizorii (atât cât trebuie pentru „salvare”) însă acest provizorium se prelungește de fapt prin a avea o lungă existență, pregătindu-se legi, care tind la o viață eternă⁵⁶.”

Referindu-se concret la statul nazist și la dreptul pe care acesta l-a creat, D. Gusti observa cu tristețe cum un principiu fundamental ce asigură libertatea individului, un bun câștigat de civilizația juridică, principiul potrivit căruia orice condamnare trebuie să decurgă dintr-o lege (*nulla poena sine lex*), a fost înlăturat de nazisti, care l-au înlocuit prin „formula oribilă”, potrivit căreia, „orice acțiune care lovește colectivitatea, în sănătatea și echilibrul ei, se consideră primejdioasă pentru stat și deci condamnată⁵⁷. Această „formulă oribilă”, constata cu mâhnire D. Gusti, a deschis porțile tuturor abuzurilor și nedreptăților, întrucât, orice acțiune a cetățeanului sau inacțiune a acestuia putea fi interpretată că aduce atingere „sănătății și echilibrului societății”. „Noul drept nazist, nota cu indignare sociologul român, a fost suprimarea oricărui drept, anulând cu totul libertatea individuală. Politicul a înlocuit justiția, supremul drept fiind voința Führerului!⁵⁸”

Punctul său de vedere, total opus concepțiilor și practicilor statului dictatorial, se înscria în perimetrul doctrinelor democratice și liberale cu privire la această instituție politică. De pe astfel de poziții, D. Gusti aprecia că statul nu este societatea, ci numai unul dintre elementele puternice ale acesteia. „Alături de stat și în afară de el, scria savantul român, trăiesc forțe morale și principii de grupare, care dau armonie și validitate vieții naționale, ca și vieții de stat⁵⁹. El își continua ideea, subliniind

⁵² D. Gusti, *Fragmente...*, în *Op.cit.*, p. 332.

⁵³ *Ibidem.*

⁵⁴ *Ibidem.*

⁵⁵ *Ibidem.*

⁵⁶ *Ibidem.*

⁵⁷ *Idem.*, p. 301.

⁵⁸ *Ibidem.*

⁵⁹ D. Gusti, *Realitate...*, în *Op.cit.*, p.72.

faptul că „statul modern urmărește din ce în ce mai mult o democrație reală, și nu numai pe hârtie, o democrație care să existe în viața de toate zilele, și nu numai în Constituție și preamărită în mod solemn în toate ocaziile”⁶⁰.

IDEEA DE DREPTATE DREPTATEA LEGALĂ ȘI DREPTATEA MORALĂ

D. Gusti considera că o caracteristică de bază a civilizațiilor este aceea că ele tind să stabilească unele valori sau norme morale valabile pentru întreaga umanitate, nu numai pentru o societate anume. În sfera acestor valori universale, el înscria și raporturile de dreptate sau de justiție, considerând că aceste valori au legături atât cu morala, cât și cu dreptul. Punând în relație valoarea dreptății, a justiției cu dreptul, D. Gusti releva încă de la început faptul că între ideea de dreptate sau de justiție și ideea de drept există o deosebire, ele neputând fi confundate; „prin drept, preciza D. Gusti, trebuie să înțelegem totalitatea regulilor de conduită colectivă, în vreme ce dreptatea trebuie luată în înțelesul de virtute, de posibilitate interioară de a ne conforma normelor morale”⁶¹. Normele juridice ne sunt impuse și ni se cere respectarea lor în mod obligatoriu, iar în caz de încălcare ele au putere de constrângere asupra noastră. Dreptatea, spre deosebire de normele de drept, are un caracter „mai liber, mai autonom”. Ea nu se referă la reguli propriu-zise, ci la „un sentiment al dreptului și la o voință interioară de a-i înfăptui”⁶². Această scurtă caracterizare, i-a permis lui D. Gusti să formuleze „aproape o definiție”, pe care a redactat-o în termenii următori: „a fi drept este, de fapt, a voi respectarea și promovarea regulilor de drept”⁶³.

D. Gusti considera că ideea de dreptate cuprinde atât dreptatea legală, cât și dreptatea etică. Caracterizând dreptatea legală, el pleca de la ideea că „viața socială este organizată pe bază de legi”. În domeniul vieții publice de stat, toate acțiunile umane, individuale sau colective, trebuie să aibă o justificare legală. Legile sunt acelea care-i obligă pe oameni „la o conduită minimă”, conduită fără de care societatea n-ar putea să funcționeze și să-și mențină echilibrul; orice abatere de la legile în vigoare ducând la „tulburarea armoniei sociale”⁶⁴. Pornind de la aceste considerente, sociologul român ajunge la concluzia că „este drept acela care înțelege, respectă și aplică legile”⁶⁵. Astfel, este drept judecătorul care judecă în nota strictă a legilor existente. Deși această categorie de dreptate (dreptatea legală) are o sferă de cuprindere limitată, ea reprezintă însă „o condiție indispensabilă pentru funcționarea vieții sociale”⁶⁶. Armonia și omogenitatea, de care are nevoie societatea, impun celor

⁶⁰ D. Gusti, *Politica școlară...*, în *Op.cit.*, p. 199.

⁶¹ D. Gusti, *Spre o etică vie a națiunii noastre*, în D. Gusti, „Opere”, vol. II, *Ed.cit.*, p. 315.

⁶² *Ibidem.*

⁶³ *Ibidem.*

⁶⁴ *Ibidem.*

⁶⁵ *Ibidem.*

⁶⁶ *Ibidem.*

care au consimțit să fie membri ai acesteia, să-și ia angajamentul de a respecta ordinea și instituțiile pe care aceasta și le-a creat; dreptatea legală realizându-se tocmai prin acest respect. Dar, acest gen de dreptate, preciza D. Gusti, nu înseamnă o simplă aplicare mecanică a legilor în vigoare. Ea presupune cu necesitate ca respectarea legilor să fie însoțită și de conștientizarea de către indivizi și grupuri a faptului că acestea trebuie respectate. Dacă nu s-ar realiza acest proces de conștientizare a necesității respectării normelor juridice, „dreptatea realizată ar fi un fapt oarecare, fără nici o valoare morală. Ne-ar apărea ca o simplă organizare juridic-administrativă”⁶⁷.

Ca și legile pe care se întemeiază, dreptatea este supusă evoluției. La un moment dat, ea poate să nu mai corespundă cerințelor de viață ale oamenilor și ale societăților pe care le guvernează. În această situație, susținea savantul român, dreptatea legală trebuie să se transforme, să se schimbe. Dar, transformarea acesteia nu poate avea loc oricum; ea trebuie să se realizeze în direcția normelor indicate de dreptatea etică, a acelor norme morale care reprezintă „produsul acțiunii abstracte și al aspirațiilor superioare din sufletul omenesc” și a căror valoare este incomparabil mai puțin schimbătoare decât a normelor juridice⁶⁸.

D. Gusti pune, de asemenea, în evidență strânsa legătură care există între dreptatea legală și dreptatea morală, faptul că acestea, deși au finalități și alcătuirii diferite, nu se contrapun, ci, dimpotrivă, ele se sprijină reciproc. „Ideea, perfecțiunii, scria D. Gusti, nu poate să răsară în mijlocul haosului, al dezordinii. Ea poate germina fericit numai într-un cadru stabil, organizat, cu desfășurări precise și ordonate... într-o societate stăpânită de ideea dreptății legale”, iar „dreptatea legală nu ar putea să dureze, dacă în sufletul oamenilor n-ar exista sentimentul unor așteptări etice”⁶⁹. Sociologul român considera că în calitate de membri ai unei societăți care presupune existența unei ordini „suntem conduși de ideea dreptății legale... Iar ca agenți ai progresului, ideea dreptății etice ne luminează cărări de acțiune superioară...”⁷⁰.

Ideile prezentate mai sus constituie o încercare de relevare a principalelor coordonate ale concepției sociologice a lui D. Gusti asupra dreptului, a acelor contribuții majore ale savantului român discernabile în vasta și valoroasa sa operă teoretică, precum și în amplele cercetări de teren întreprinse de acesta. După cum lesne se poate observa, aceste idei poartă pecetea inconfundabilă a concepției gustiene asupra realității sociale, dar și amprenta influențelor, mai puternice sau mai puțin puternice, pe care gândirea corifeului sociologiei românești a suferit-o din partea unor mari sociologi și juriști ca Georg Simmel, Leopold von Wiese, Émile Durkheim, Franz von Liszt, Eugen Ehrlich, Hermann Kantorowicz etc. Este indubitabil faptul că aceste contribuții ale fondatorului Școlii Sociologice de la București în definirea dreptului ca fenomen social, precum și cele care privesc elementele de sociologie legislativă, cele de sociologie a relațiilor internaționale, sociologie a dreptului penal, sociologie a dreptului constituțional ș.a., îl situează pe Dimitrie Gusti printre cei mai de seamă fondatori ai sociologiei juridice românești.

⁶⁷ *Idem*, p. 316.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ *Idem*, p. 317.